

УДК 334.732.4:94(477)“20”

Т. В. Оніпко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКИХ І ЗАКОРДОННИХ КООПЕРАТОРІВ: ДОСВІД 1920-х років

Висвітлена практика міжкооперативних зв'язків 1920-х років між споживчою кооперацією УСРР та закордонними кооператорами з метою обміну досвідом. Акцентовано на широкому діапазоні форм взаємовидного міжкооперативного обміну, як-от кооперативні школи, кооперативні виставки, поширення кооперативних видань, поїздки представників української кооперації за кордон, організація екскурсій для закордонних фахівців на вітчизняні підприємства споживчої кооперації тощо.

Ключові слова: споживча кооперація, Вукопспілка, закордонна кооперація, обмін досвідом, взаємовигідні контакти.

Нині Україна усіяко намагається зайняти достойне місце на світовому ринку, знайти стабільних і надійних партнерів, продемонструвати свою конкурентоспроможність і здатність до взаємовигідних контактів. Серед структур, які накопичили чималий досвід міжнародних зв'язків, варто звернути увагу на центральну спілку споживчих товариств України – Вукопспілку (ВУКС). Звернення до історичного досвіду вітчизняної споживчої кооперації 1920-х рр. важливе передусім тим, що воно дає можливість взяти до уваги кращі кращі напрацювання тодішньої кооперативної практики. Загалом у 1920-ті рр. українські кооператори мали високий міжнародний імідж. У той час Вукопспілка та інші кооперативні центри УСРР займали міцні позиції в міжнародному кооперативному русі. Уроки міжнародної діяльності споживчої кооперації потрібні не лише для узагальнення історичного досвіду, але й для розробки сучасної державної політики щодо підтримки вітчизняного кооперативного сектора економіки.

Про результати участі вітчизняних кооператорів у міжнародних кооперативних форумах протягом 1920-х рр. писали тодішні дослідники кооперативного руху. Серед них слід виділити розвідки Е. Варьяша [1], С. Зарудного [2], О. Лозового [3], В. Целларіуса [4]. Однак указані автори передусім намагались показати революціонізуєче значення Центроспілки РСФРР та Вукопспілки на міжнародний кооперативний рух. Упродовж 1930 – 1990-х рр. про досвід участі української кооперації в міжнародних кооперативних виставках та ярмарках практично не згадували ні історики, ні економісти.

Винятком можна вважати дослідження одного з очільників Центроспілки О.І. Крашенинникова, який у 1970 – 1980-х рр. репрезентував російську споживчу кооперацію в МКА [5].

Серед сучасних українських науковців, які переймаються досвідом міжнародних зв'язків української кооперації, варто назвати М.А. Журбу [6], та О.О. Крамаря [7]. Проблемою налагодження зовнішньоекономічних зв'язків українських кооперативних організацій переймається О.В. Даниленко [8]. Однак питання обміну досвідом між вітчизняними і закордонними кооператорами протягом 1920-х років у цих працях не практично розглядалось. Тож метою статті є заповнення вказаної прогалини.

Передусім зазначимо, що Вукопспілка та її місцеві організації, намагаючись зайняти гідне місце в міжнародному кооперативному русі, протягом 1920-х рр. ХХ ст. брали активну участь у обміні досвідом між кооператорами різних країн. Звісно, керівництво ВУКС не могло не приділяти увагу інформуванню європейців про успіхи кооперативного руху в УСРР. Водночас суттєва увага вітчизняними кооператорами зверталась на вивчення позитивного досвіду закордонних кооперативних організацій. С. Зарудний зазначав, що в ефективною формою обміну досвідом між кооператорами різних країн були так звані кооперативні школи, які, починаючи з 1921 р., щорічно влаштовував Міжнародний кооперативний альянс (МКА) у різних країнах Європи. У таких школах, які тривали по два тижні, кооператори від національних кооперативних спілок слухали лекції з досвіду кооперативної діяльності і, головне, відвідували кооперативні установи та кооперативні підприємства тієї чи іншої країни [9, с.22].

Одним із напрямів закордонної діяльності Вукопспілки стала участь у роботі міжнародних кооперативних виставок. Наприклад, у 1922 р. ВУКС з метою пропаганди та інформування західноєвропейської громадськості надіслала експонати для кооперативних виставок у Празі та Відні. Упродовж 20-х рр. ХХ ст. українські кооператори брали участь практично у всіх закордонних виставках Центроспілки (СРСР). Зокрема, так було, коли у січні 1922 р. Центроспілка відкрила у Берліні показову кооперативну виставку. Архівні документи засвідчують, що 24 січня 1923 р. на засіданні президії правління ВУКС “визнали принципово бажаною участь у Ліонській (Франція) та Лейпцізькій (Німеччина) ярмарках” [10, арк.9].

Помітною для європейців стала участь української кооперації у Міжнародній кооперативній виставці у Генті (Бельгія), що проходила з 15 червня по 15 вересня 1924 р. [11, с.117]. Відвідувачі виставки могли детально ознайомитися і з діяльністю української кооперації, оскільки Вукопспілка було відведено значну частину радянського павільйону площею 358 кв.м. Серед шести кооперативних центрів УСРР найповніше на Гентській виставці були представлені ВУКС та Сільський Господар. Водночас були продемонстровані результати розвитку таких кооперативних спілок як Українбанк, Книгоспілка, Коопстрах та Укркустарспілка [12]. Привертала увагу ділових партнерів Вукопспілки спеціально виготовлені для Гентської кооперативної виставки моделі фабрик і промислових підприємств споживчої кооперації, фото- і кіноматографічні матеріали про їх діяльність. До того ж все це супроводжувалось і підтверджувалось зразками товарів,

вироблених на кооперативних промислових підприємствах вітчизняної кооперації. У результаті ВУКС отримала на виставці декілька почесних дипломів за високу якість представлених товарів [13, с.34].

Наступного, 1925 р., Вукопспілка брала активну участь у роботі Празької кооперативної виставки зразків товарів. Зокрема, 4 липня 1925 р. оргвідділом ВУКС було направлено представнику Чехії в Харкові листа з проханням надіслати понад 100 комплектів інформаційних матеріалів про Празьку виставку зразків з метою поширення відомостей про неї серед кооперативних організацій [14, арк.29].

Крім власної продукції, українські кооператори експонували на міжнародних кооперативних виставках та ярмарках досвід культурно-освітньої діяльності. Зокрема, Вукопспілка узяла активну участь у роботі Міжнародної кооперативної виставки преси в Празі (червень 1927 р.). Практично всі окружні споживспілки УСРР надіслали для виставки свої експонати. Наприклад, Сумська окрспоживспілка представила десять екземплярів брошур з гаслами, виданими з нагоди місячника кооперування населення; вісім екземплярів журналу "Кооператор Сумщини"; два примірники журналу "Кооперація Сумщини" тощо [15, арк.6].

У серпні 1927 р. під час засідань XII конгресу МКА у Стокгольмі українські кооператори змогли представити для ознайомлення представникам даного кооперативного форуму експонати з інформацією про культурно-освітній досвід споживчої кооперації УСРР, у тому числі й продукцію видавничого відділу Вукопспілки [16, с.42].

Поширеною формою зв'язку національних кооперативних центрів був взаємний обмін делегаціями з метою ознайомлення з іноземним досвідом. Після отримання членства в МКА в 1924 р. представники Вукопспілки розпочали систематичні поїздки за кордон для набуття досвіду діяльності європейських колеґ-кооператорів. Так, восени 1924 р., українські кооператори на запрошення англійських кооператорів побували у Великобританії, де ознайомилися з роботою місцевої споживчої кооперації. Улітку 1925 р. делегація Центроспілки СРСР, до якої входили і представники української споживчої кооперації, відвідала низку країн, у тому числі Німеччину, Бельгію, Англію, Данію, Швецію [17, с.119].

Присутність радянських представників на конгресах МКА стимулювала інтерес кооперативної громадськості Заходу до процесів, які відбувалися на теренах, контрольованих компартійним режимом. Відтак у середині 1920-х рр. західноєвропейські кооператори усе частіше почали приїждати до СРСР для вивчення різних напрямів діяльності радянської кооперації. Важливо, що практично в кожен такий приїзд кооператори з Європи мали можливість побувати в УСРР. Українські кооператори намагалися не втратити шанс і запросити партнерів із Європи для відвідування УСРР. Наприклад, у червні 1925 р. відомі англійські кооператори Ф. Грінвуд і В. Гартлей відвідали Ленінград. Тоді ж представники Вукопспілки організували зустріч з українськими кооператорами для ознайомлення гостей зі станом кооперативного руху в Україні [18, арк.301].

У другій половині 1920-х рр. обмін кооперативними делегаціями для вивчення досвіду активізувався. Українські кооператори не зважаючи на те, що вони під час закордонних поїздок передусім мали афішувати переваги радянської кооперації, намагалися переймати кращі методи діяльності своїх колеґ-кооператорів. Так, у 1928 р. правлінням ВУКС була направлена делегація для вивчення техніки торгової роботи в Західній Європі та Америці. Набутий вітчизняною делегацією досвід торгівлі у споживчій кооперації (досвід підбору асортименту товарів та їх фасування) пропагувався в кооперативних виданнях із метою його застосування серед споживчих товариств та їх спілок в Україні [19, с.75].

У вересні 1928 р. делегація у складі фахівців Вукопспілки та працівників часопису "Кооперативне будівництво" побувала у Чехословаччині. Не випадково вибір зупинився на чеському робітничому кооперативі "Вчела" (Бджола) у Празі, відомому різноплановою діяльністю. Українські кооператори звернули увагу на те, що кооператив мав 25 крамниць (магазинів) для обслуговування своїх членів як у Празі, так і на її околицях, що було зручно для обслуговування робітничих сімей у приміській зоні. Цікавим виявилось й те, що у кожній крамниці були в наявності практично всі необхідні товари, навіть дрова, що продавалися невеликими в'язанками. У свою чергу, чеські кооператори охоче цікавились досвідом ВУКС [20, с.55].

Відбувався обмін між делегаціями Вукопспілки і Західної України. Так, у травні 1929 р. представники центральних кооперативних установ Західної України на запрошення керівництва ВУКС відвідали УСРР. Західноукраїнські кооператори побували у Шепетівській окрузі, де ознайомилися з досвідом роботи місцевої споживчої кооперації. Також вони побували в Києві, де відбулася зустріч з київськими кооператорами. Під час обговорення міжкооперативних питань на зустрічі представників ВУКС з кооператорами Західної України дискутувалися і питання національної політики. Вочевидь, під тиском більшовицьких керманічів керівники Вукопспілки підштовхували своїх західноукраїнських колеґ до визнання необхідності її "радянизації". Керівники ВУКС намагалися залучити західноукраїнських кооператорів на свою сторону тим, що обіцяли посприяти у наданні кредитів через Лондонський банк [21, арк.12].

Міжнародні зв'язки українських кооператорів у багатьох випадках мали добродійне підґрунтя. Наприклад, у важкі для населення України дні неврожаю та голоду 1921–1922 рр. чеські кооператори відправили на адресу Вукопспілки вагон продовольства і предметів першої необхідності [22, арк.59]. У свою чергу, ВУКС у жовтні 1924 р. перерахувала на користь страйкуючих гірників Боринажа (Бельгія) 100 ф.ст. [23, арк.7].

Велике значення для вивчення іноземного кооперативного досвіду та пропаганди вітчизняної кооперативної практики мали закордонні та українські періодичні видання, а також виступи кооператорів із СРСР перед західноєвропейською громадськістю. У 1924 р. представники ВУКС у МКА отримали право публікуватися в періодичних виданнях цього представницького органу. Так, 26 березня 1925 р. правління Вукопспілки направило загальний нарис про стан споживчої кооперації України на ім'я генерального

секретаря МКА Г. Мея з проханням опублікувати його в Бюлетені МКА. Очільники ВУКС обіцяли у подальшому систематично давати для публікації в Бюлетені МКА огляди про найбільш яскраві моменти в житті української споживчої кооперації [24, арк.6]. У свою чергу, Г. Мей 24 липня 1925 р. надіслав до правління ВУКС листа з пропозицією надрукувати в українських кооперативних виданнях надіслані ним матеріали з нагоди 30-річчя МКА, які містили доповіді та вітання засновників цього союзу [25, арк.35]. Кооперативними виданнями Центроспілки СРСР, ВУКС та інших вітчизняних кооперативних центрів цікавились російські та українські кооператори-емігранти, західноєвропейські кооператори, закордонні науковці, представники західних урядових економічних відомств.

Упродовж 1920-х років на сторінках вітчизняних кооперативних видань систематично друкувалися матеріали, які висвітлювали досвід кооперативних організацій Заходу. Зокрема, у другій половині 1920-х рр. у часописі ВУКС "Кооперативне будівництво" ввели спеціальну рубрику "Кооперація за кордоном". Проаналізуємо кілька статей із вказаної рубрики. Наприклад, в № 1 часопису "Кооперативне будівництво" за 1927 р. був описаний досвід споживчої кооперації Великобританії, Швеції та Чехословаччини. Нашу увагу привернула інформація про виробничу діяльність західноєвропейської споживчої кооперації. Так, товариство оптових закупівель чеських споживчих товариств побудувало потужну фабрику цикорія, відкрило сучасну на той час лабораторію для хімічних аналізів, придбало великий млин, розпочало спорудження в Празі м'ясоконсервної фабрики. Стаття звертала увагу вітчизняних кооператорів на той факт, що у результаті продукція власних промислових підприємств споживчої кооперації у Празі становила 17% від її загального обігу [26, с.82].

Науковий інтерес для сучасного дослідника кооперативного руху зберігають матеріали часопису "Кооперативне будівництво" про міжнародну кооперативну пресу. В одному із номерів указанного друкованого органу за 1927 р. зазначалось, що щоденні кооперативні газети були лише в СРСР (газета "Кооперативна жизнь") і в Швейцарії. Однак за обсягом тиражу кооперативних періодичних видань на першому місці була Німеччина – 1 млн 261 тис. 943 примірників, потім Великобританія – 1 млн 210 тис. 300 примірників, Чехословаччина – 448 тис. 817 примірників, Швейцарія – 313 тис. 900 примірників. П'яте місце належало СРСР – 296 тис. 150 примірників кооперативних газет і журналів [27, с. 48].

Досвід споживчої кооперації Франції щодо страхування кооперативних працівників від нещасних випадків на роботі та пошуку методів для забезпечення безаварійного виконання виробничих операцій на кооперативних підприємствах висвітлювався в часописі № 10 "Кооперативне будівництво" за 1928 р. Водночас наголошувалось на досвіді юридичної практики кооператорів Франції. Зокрема, в 1927 р. юридичні бюро, створені при французьких споживчих кооперативах та їх спілках, надали 1785 консультацій членам та працівникам кооперації з питань статутних, реалізації законів та практики оподаткування [28, с. 56–57].

На наше переконання, зберігає актуальність стаття про досвід шведських кооператорів ("Кооперативне будівництво", 1928 р., № 17–18). У статті зазначалося, що шведська споживча кооперація базувалася цілком на рочдельських принципах і була політично нейтральна. З огляду на це серед своїх членів вона мала представників усіх класів суспільства. У багатьох шведських спілках в органах правління перебували кооператори з різними, навіть просто протилежними політичними переконаннями, і працювали у цілковитому єднанні для добробуту кооперативу. Шведський Кооперативний Союз, підкреслювалось у статті, організувавши дійсно прекрасні підприємства і виступивши на млинарському ринку, а також на ринку калаш, маргарину, забезпечив суттєве зниження ринкових цін.

Підкреслювалось, що шведська кооперація нічого не купує і нічого не продає у борг (цей факт підтверджує дотримання шведськими кооператорами рочдельських принципів). Було наголошено на тому, що українським кооператорам є чому навчитися у шведської кооперації, у тому числі досвіду обслуговування своїх пайовиків. У свою чергу, шведські кооператори, побувавши в УСРР і ознайомившись із українським кооперативним рухом, не раз свідчили, що їм доводиться вчитися у радянських кооператорів, як організувати громадську роботу [29, с. 60–61].

Цікавим вважаємо досвід німецьких кооператорів щодо кооперування населення, про який повідомляв часопис "Кооперативне будівництво" в 1928 р. Йшлося про те, що в споживчих кооперативах Гамбурга є спеціальні особи, які з'ясовують, чому вибули з кооперації окремі члени. У результаті подібних відвідувань кількість членів кооперації знову зростала. Ефективним засобом залучення нових пайовиків у Німеччині стало влаштування кооператорами екскурсій на кооперативні підприємства. Це мало важливе значення, оскільки власники приватних підприємств не дозволяли пересічним громадянам відвідувати їх. З метою залучення жінок до кооперації німецькими кооператорами після обіду влаштовувалась так звана "чашка кави", яка супроводжувалась демонстрацією діапозитивів і фільмів про кооперацію.

Також сприяли залученню нових пайовиків виставки товарів кооперативного виробництва, які влаштовувалися щорічно до Різдва. Водночас аналогічні виставки щорічно організовували споживчі кооператива Берліна, Лейпціга, Дрездена, Хемніца. Крім цього, Берлінський споживчий кооператив регулярно влаштовував виставки моди. Споживчі товариства Гамбурга влаштовували спеціальні вечори для підлітків та дітей із демонстрацією діапозитивів про кооперацію [30, с. 65].

Про запровадження змагання між німецькими кооператорами та споживчою кооперацією УСРР оповідалось у статті "Міжнародне соцзмагання Мерзенбург-Лисичанськ" ("Кооперативне будівництво", 1930 р., № 1–2). Мерзенбурзьке споживче товариство викликало на міжнародне змагання Лисичанський робітничий кооператив із Донецького регіону, з яким підтримувало зв'язки і обмінювалось досвідом роботи [31, с. 7–8].

Низка брошур містила порівняльну характеристику про вітчизняну та закордонну споживчу кооперацію. Наприклад, у праці А. Гречка "Кооперація за кордоном і в нас" (1927 р.) були наведені дані для порівняння, які стосувалися таких кооперативних центрів: Вукопспілка, "Сільський господар", Плодоспілка, Добробут із кооперативними центрами зарубіжних країн. Загалом книга мала пропагандистський характер, однак дані про результати господарської діяльності кооперації по окремих країнах світу можуть і сьогодні бути предметом наукового дослідження [32].

У свою чергу, часопис ВУКС "Кооперативне будівництво" регулярно наводив дані про господарську діяльність кооперації різних країн. Ці дані базувалися на закордонних кооперативних виданнях. Крім цього, на сторінках часопису друкувалися дані звітів із щорічників кооперації різних країн, розміщених у часописі МКА.

Якщо в межах радянської України, як і загалом у СРСР, окремих жіночих споживчих кооперативів не створювали, то в Західній Україні існували відокремлені жіночі кооперативи у Львові та інших містах, які влаштовували крамниці, виробничі майстерні та курси хатнього господарства. Жінки-кооператори Західної України підтримували тісні зв'язки з міжнародним жіночим кооперативним рухом. Делегатки Української жіночої кооперативної гільдії, створеної в Західній Україні на базі кооперативної секції "Союзу українок" наприкінці 1920-х рр., брали участь у конгресах Міжнародної жіночої кооперативної гільдії у Відні (1930 р.), Лондоні (1933 р.) і Парижі (1937 р.). У 1935 р. Українська жіноча кооперативна гільдія Західної України стала повноправним членом МЖГК. Отже, жінки-кооператори Західної України, як учасники міжнародних жіночих кооперативних форумів, мали можливість відвідати інші країни, обмінятися досвідом діяльності та перейняти кращі надбання.

Отже, намагаючись зайняти гідне місце в міжнародному кооперативному русі, Вукопспілка та її місцеві організації в 20-ті рр. ХХ ст. брали активну участь у обміні досвідом між кооператорами різних країн. Для цього активно використовували міжнародні кооперативні школи, міжнародні кооперативні ярмарки та виставки, поїздки представників від України за кордон, здійснювали організацію екскурсій для закордонних фахівців на кооперативні підприємства споживчої кооперації УСРР тощо.

На наше переконання, набутий українськими кооператорами досвід взаємовигідного спілкування із закордонними кооператорами і нині може слугувати справі активізації зовнішньоекономічної діяльності України, посилення її позицій у міжнародному кооперативному русі та на світовому ринку.

Джерела та література

1. Варьяш Э. Международное кооперативное движение и советская кооперация / Э. Варьяш. – М. : Город и деревня, 1926. – 98 с.
2. Зарудний С. Міжнародний кооперативний союз (Альянс) / С. Зарудний. – Х. : Книгоспілка, 1926. – 76 с.
3. Лозовий О. Міжнародний кооперативний рух / О. Лозовий. – Х. : Книгоспілка, 1929. – 83 с.
4. Целларіус В. Міжнародний день кооперації і наші завдання / В. Целларіус. – Х. : Книгоспілка, 1929. – 43 с.
5. Крашенинников А.И. Международны Кооперативный Альянс / А.И. Крашенинников / – М. : Экономика, 1980. – 224 с.
6. Журба М.А. Міжнародні зв'язки споживчої кооперації України в 1922–1927 роках / М.А. Журба / [Електронний ресурс] // Історія науки і біографістика. – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://inb.dnsgb.com.ua/2006-1/06zmmkur.html>
7. Крамар О. Міжнародні зв'язки української кооперації в умовах становлення тоталітарного режиму (20-і роки ХХ століття) / О. Крамар // Українознавство. – 2008. – № 4. – С. 161–164.
8. Даниленко О. Кооперативна складова в зовнішньоторговельному балансі УСРР (1920-і рр.) / О. Даниленко // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2011. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені В. Гнатюка. – 2011. – Вип.6–7. – С. 31–41.
9. Зарудний С. Кооперативний інтернаціонал. Міжнародний кооперативний союз / С. Зарудний. – Х. : Книгоспілка, 1927. – 24 с.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 296, оп. 1, спр. 1075.
11. Варьяш Э. Советская кооперация в международном движении / Э. Варьяш // Союз потребителей. – 1925. – № 3. – С. 116–122.
12. Українська кооперація на Міжнародній кооперативній виставці // Спілка (видання Київської спілки споживчих товариств). – 1924. – 17 серпня.
13. Всесоюзная и Украинская кооперация на I-й международной выставке в Генте // Бюллетень Вукоопспилки. – 1924. – № 33–34. – С. 34–35.
14. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 2, спр. 826.
15. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 2, спр. 1515.
16. Зарудний С. Українська кооперація на десяти роковини Жовтневої революції. 1917–1927 / С. Зарудний. – Х. : Книгоспілка. – 43 с.
17. Варьяш Э. Советская кооперация в международном движении / Э. Варьяш // Союз потребителей. – 1925. – № 3. – С. 116–122.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 807, оп. 1, спр. 15.
19. Брон. Торговая работа за границей / Брон. // Кооперативне будівництво. – 1928. – № 1.– С. 73–77.
20. Слітинський Л. Кооператив "Вчела" в Празі / Л. Слітинський // Кооперативне будівництво. – 1928. – № 21. – С. 54–58.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 2984.
22. ЦДАВО України, ф. 296, оп.1, спр. 1074.
23. ЦДАВО України, ф.296, оп.2. спр. 1318.
24. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 2, спр. 826.
25. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 2, спр. 826.
26. За кордоном // Кооперативне будівництво. – 1927. – № 1. – С. 81–84.
27. Лившиц И. Кооперация за границей / И. Лившиц // Кооперативне будівництво. – 1927. – № 17–18. – С. 46–49.

28. Лившиц И. Потребкооперация Франции в 1927 году / И. Лившиц // Кооперативне будівництво. – 1928. – № 10. – С. 55–57.
29. Дулін Н. Шведська кооперація / Н. Дулін // Кооперативне будівництво. – 1928. – № 17–18. – С. 60–62.
30. Новые методы кооперирования на Западе // Кооперативне будівництво. – 1928 р. – № 4. – С. 63–66.
31. Міжнародне соцзмагання Мерзенбург-Лисичанськ / Кооперативне будівництво. – 1930. – № 1. – С. 7–9.
32. Гречка А. Кооперація за кордоном і в нас. Друге видання / А. Гречка. – Х. : Книгоспілка, 1927. – 70 с.

Onipko T. V. The relationships between Ukrainian and foreign cooperators: the experience of the 1920s.

The practice of inter-cooperative relations in the 1920s between consumer cooperation of USSR and foreign cooperators with the aim to share their experiences is clarified. It is focused on a wide range of forms of mutually beneficial inter-cooperative collaboration, such as cooperative schools, cooperative exhibitions, dissemination of cooperative publications, travels of representatives of Ukrainian cooperation abroad, organization of excursions for foreign specialists into national enterprises of consumer cooperation, etc.

Key words: consumer cooperation, Vukospilka, foreign cooperation, exchange of experiences, mutually beneficial contacts.

Онипко Т. В. Взаимосвязи украинских и зарубежных кооператоров: опыт 1920-х годов.

Освещена практика межкооперативных связей 1920-х годов между потребительской кооперацией УССР и зарубежными кооператорами с целью обмена опытом. Сделан акцент на широком диапазоне форм взаимовыгодного межкооперативного сотрудничества, как-то кооперативные школы, кооперативные выставки, распространение кооперативных изданий, поездки представителей украинской кооперации за рубеж, организация экскурсий для зарубежных специалистов на отечественные предприятия потребительской кооперации и т.д.

Ключевые слова: потребительская кооперация, Вукоспилка, зарубежная кооперация, обмен опытом, взаимовыгодные контакты.